
Dr Jelena IŠAH HIDVEGI

IZVUČENA IZ TRANSPORTA ZA TREBLINKU



Jelena Kelner je rođena 21. oktobra 1914. u selu Padina, srez Kovačica, u porodici Jozefine, rođene Kraus i Teodora Kelnera. Bila je jedino dete u porodici. Otac je odveden u nepoznatom pravcu iz Topovskih Šupa u Beogradu 4. oktobra 1941. godine, a u holokaustu je stradao i njen prvi muž Leon Išah, pravnik iz Bitolja, kao i mnogobrojni rođaci.

Posle rata se sa majkom vratila u Beograd. Prijavila se u Higijenski zavod u kojem je radila za specijalizaciju iz oblasti bakteriologije. Prema planskoj raspodeli lekara radila je od 1950. godine u Pirotu, potom u Nišu, 1955. se vratila u Beograd i radila u Institutu za tuberkulozu, a poslednjih dvadeset godina u Železničkoj bolnici kao bakteriolog (kasnije KBC „Dragiša Mišović“). Udala se 1961. godine za inženjera Franju Hidvegija.

Uprava jevrejske zdravstvene službe bila je smeštena u zgradi Saveza jevrejskih opština gde su se morali javiti svi jevrejski zdravstveni radnici u Beogradu: lekari, apotekari, medicinske sestre i ostali. Na čelu te naše zdravstvene službe bio je dr Isak Eškenazi, a upravnik bolnice dr Bukić Pijade.

Moje prvo radno mesto je bila ambulanta u zgradi Oneg Šabata na Dorćolu. Radila sam pored starijih lekara jer je u to vreme trebalo da

budem stažista; tamo je izvesno vreme radila i dr Bukica Levi. Ja sam strahovala za roditelje. Ostala sam sa njima do 15. avgusta 1941, dana kada su isterani svi Jevreji iz Banata. Po povratku u Beograd javila sam se na rad i dobila raspored u Jevrejskoj bolnici organizovanoj u zgradi Jevrejskog ženskog društva u ulici Visokog Stevana br. 2. Jevrejska zdravstvena služba se organizovala po naređenju Gestapoa koji je zabranio da se Jevreji leče u drugim bolnicama ili ambulantama.

Bolnica je s obzirom na ta vremena bila dobro opremljena jer su jevrejski lekari doneli svoje aparate, a apotekari lekove. U bolnici je bilo oko stotinu kreveta. Međutim, teškoće su iz dana u dan bivale sve veće. Koliko je samo bilo nemoćnih Jevreja u Beogradu, koliko je Jevreja moralo da napusti državne bolnice, a koliko je stiglo bolesnih, starih i nemoćnih proteranih iz Banata.

Koliko se sećam, pored ambulante u Oneg Šabatu u Jevrejskoj ulici imali smo još i ambulante u zgradi Saveza, u Zmaj-Jovinoj ulici, zatim u Kosmajskoj br. 19 (u sklopu sinagoge) i na Tašmajdanu, pored zgrade nemačke policijske uprave za Jevreje.

Najveće teškoće nastupile su kad je u Beogradu formiran prvi logor u Topovskim šupama (blizu „Mostarske petlje“ i današnjeg Sajmišta). Tu su sprovedeni Jevreji muškarci, najpre oni koji su proterani i dovedeni iz Banata, a posle desetak dana, tokom septembra 1941, i svi iz Beograda.

Mi lekari smo nastojali da u bolnicu smestimo barem one najugroženije. Sav rad bio je usmeren na to da se stvori što više mesta, da se primi što veći broj bolesnika. I pod tim uslovima se morala pružati medicinska pomoć bolesnicima, pisati istorija bolesti, voditi tačna evidencija svakog primljenog jer su nemačke kontrole bile svakodnevne. Međutim, to nije bila samo kontrola nego okrutan postupak. Razume se da Nemci kontrolori nisu pregledavali pacijente, nego bi samo pokazali prstom na bolesnika za koga su smatrali da nije za bolnicu nego treba da se odmah vrati u logor. Stoga je strah bio stalno prisutan. Iz Gestapoa su uobičajili da iznenada upadnu i odvedu izabrane bolesnike, ali ponekad i bolničko osoblje.

I pored takvih uslova se radilo ozbiljno i savesno. Sećam se da je na nervnom odeljenju ležala devojka koja je imala oko dvadeset godina i bila izbeglica iz Austrije, a iz šabačkog logora je prebačena u bolnicu zbog potpune nepokretnosti. Odeljenje su tada vodila dvojica eminentnih beogradskih neurologa, dr Alfandari i dr Eškenazi. Lečili su je kao da se nalaze na svojim normalnim radnim mestima na klinici. Oni su zaključili da oduzetost te mlade osobe ima psihički uzrok, pa su po svaku cenu želeli da je postave na noge i tako joj olakšaju život.

U to vreme, polovinom oktobra 1941, započelo je i odvođenje Jevreja muškaraca iz logora Topovske šupe, dok su ostali i dalje izvođeni na prinudni rad, na najteže poslove oko raskrčavanja ruševina po Beogradu. Tu se ponekad mogla pružiti neka olakšica davanjem bolovanja i smeštajem u bolnicu. Ta privremena pomoć je omogućila Jevrejima, na žalost ne baš značajnom broju, da organizuju bekstvo iz Beograda.

Od 15. novembra 1941. započelo je sistematsko odvođenje muškaraca iz Topovskih šupa u nepoznato, u nepovrat. Tek kasnije smo saznali da su ih odvodili na grupna streljanja. Žene Jevrejke su bile još „na slobodi“ i mogle su se ograničeno kretati po ulicama do 8. decembra 1941, kad im je svima naređeno da se jave i sve su odvedene u logor na Starom sajmištu. Zima je te godine bila užasna, nemoćnih i bolesnih žena i dece bilo je i previše, a naša pomoć veoma ograničena. Čak i kad smo imale dozvolu da neke dovedemo u bolnicu, mnoge su odbijale da se odvoje od dece i porodice. Bolnica i njeni lekari su nastojali da prime što veći broj bolesnika, posebno dece. Ta dečica su pretežno bila promrzla, često otečena, puna kožnih infekcija, izgadnela. Dečje odeljenje su vodile dr Klara First i dr Eva Sabadoš koje su danonoćno radile na svom odeljenju. I pored mogućnosti da pobegnu, obe su ostale jer im samilost nije dala da ostave svoje male pacijente.

Koliko se sećam, na internom odeljenju je među ostalima radila i dr Nada Kon. Ostala je do kraja u bolnici, do 17. marta 1942, kada su svi bolesnici i lekari umoreni gasom u kamionima „dušegupkama“.

Meni su Nemci dva dana ranije, 15. marta 1942, dozvolili da kao bugarska državljanka napustim Beograd zajedno sa majkom.

Otputovale smo u Bitolj koji je bio pod bugarskom okupacijom. Godinu dana smo živele u većitom strahu, a morale smo obavezno nositi žutu traku sa Davidovom zvezdom. Zaveden je policijski čas, deca su isterana iz škola, a trgovcima, zanatlijama, lekarima i advokatima oduzeto je pravo na rad. Imovina, radnje i trgovine su najpre veoma visoko oporezovane da bi na kraju bile i oduzete. U drugoj polovini 1942, za sve Jevreje je određeno uže mesto boravka. Tako su stvarali geto; i mi u Bitolju smo bili u getu. U to vreme se počelo govoriti o deportovanju Jevreja, pa su neki pobegli u susednu Albaniju, a neki su otišli u partizane. Na žalost, mnogo je veći broj onih koji nisu uspeli da nađu „vezu“ ni za odlazak u partizane, ni za bekstvo preko granice. Stoga je većina od nas odlučila da deli sudbinu sa svojim porodicama.

U noći uoči 11. marta 1943, svi smo bili na nogama, sa spakovanim najnužnijim stvarima, koliko se u dve ruke moglo poneti, i čekali.

Oko pet sati izjutra začula se lupa na vratima. To su bili bugarski policajci i vojnici koji su imali spisak domaćinstava. Prozivajući svakog od nas po imenu izbacili su nas na ulicu. Mladi i stari, uplašeni, zbili su se jedni uz druge, neko je glasno kukao, a većina se savladavala da se panika ne bi povećala. Kada su svi bili napolju obrazovana je kolona od po četvoro lica, a naoružana straža nas je sprovala na železničku stanicu. Pred ulazak u vagone za stoku doživeli smo prvi pretres: svima su oduzeti novac i sve dragocenosti. I mada je pretres izveden veoma temeljno, ipak su pretresi još često ponavljani. U vagone je ubačeno po 50–60 lica i kompozicija je krenula za Skoplje u koje smo stigli oko ponoći. Potom su otvorili vagone i u mraku nas terali da ih što pre napustimo i uđemo u dve zgrade. Nas bitoljskih i štipskih Jevreja bilo je ukupno više od četiri hiljade. Bauljali smo jedni preko drugih pod neprekidnim udarcima bugarskih vojnika, vukli smo svoje stvari, decu, stare i bolesne.

Kad je svanulo razabrali smo da se nalazimo u zgradi Skopskog duvanskog monopola, na železničkoj stanici, a videli smo da se u drugim zgradama nalaze mnogi skopski Jevreji. Razmestili smo se nekako po sobama; u jednoj sobi bilo je i više od petsto duša. Zgrade u kojima smo se nalazili mi i štipski Jevreji bile su zatvorene tog prvog dana jer su Bugari ponovo vršili pretres skopskih Jevreja, pa su nastojali da se ne izmešamo kako im slučajno ne bi nešto izmaklo.

Zatvoreni u vagonima celog prethodnog dana i sada zatvoreni u zgradi koja nije imala klozeta, ljudi su bili primorani da vrše nuždu po hodnicima i stepeništu, tako da je zadah uskoro postao neizdržljiv i jedva se moglo disati. Tek 13. marta su prvi put otvorili kapiju naše zgrade i pustili nas da odemo u nužnik i da se umijemo. Nas više od dve hiljade duša pustili su da sve to obavimo u roku od samo pola sata, zatim su nas ponovo zatvorili, tako da ni polovina nije stigla da se umije.

Puštali su nas napolje svega jedanput dnevno, i to zgradu po zgradu. Oni koji su bili bolesni i nemoćni nisu stizali ni da siđu, a nisu nam davali ni bilo kakvu hranu. To je tako trajalo četiri dana, pa su logorske vlasti tek petog dana uredile kuhinju za logor. Međutim, gotovo niko od nas nije imao tanjir ili zdelu pošto niko nije mislio na te stvari kad smo polazili. Od onoga što smo imali oslobodile su nas grupe koje su bile određene za pljačku. Pod izgovorom da vrše pretres da bi našli skriven novac i zlato, terali su nas da se svlačimo i izuvamo. Jedan pretresa, a po šestorica ili sedmorica uzimaju sve ono što im se sviđi. Uzimali su i lekove od bolesnika bez obzira na to da li je bio u pitanju srčani bolesnik ili šećeraš, a skidali su nam čak i naočari. Kad bi kod nekoga i

našli da je nešto uspeo da sakrije, toga bi te „komisije“ još i dobro istukle. Posle pretresa je svakom ostalo jedino ono što je imao na sebi.

Unutrašnju službu vršila je bugarska okupaciona policija, i to veoma drastično, sprovodeći naređenja stalnim pretnjama da ćemo za neposlušnost odgovarati Nemcima čije je prisustvo u logoru bilo svakodnevno. Bilo je dovoljno da se neko od zatvorenika pojavi na prozoru zatvorske zgrade, pa da to izazove mitraljesku paljbu stražara koji su okruživali logor i budno pratili svaki naš pokret.

Prvi transport skopskih Jevreja krenuo je 22. marta 1943. godine. Dan ranije bilo je određeno 1.600 lica za transport i njima je podeljena hrana za put: sušeno ovčije meso i stari kačkavalj, ali bez vode, uz parče suvog hleba. Pred sam polazak saopštili su da treba da krene još 800 lica, pa su ih doterali na brzinu, ali većina ovih „pridodatih“ nije primila ništa od hrane. Drugi transport je krenuo 25. marta, i to jedna grupa skopskih, svih štipskih i jedna grupa bitoljskih Jevreja. Trećim transportom odvedeno je oko dve hiljade lica, odnosno svi preostali bitoljski Jevreji.

Pred polazak svakog transporta, u logoru je bila zavedena blokada, pa logoraši nisu za to vreme smeli da napuste zgradu. Kompozicija vagona je bila pod nemačkom stražom, tako da se služba bugarske policije završavala pred vagonima, a jevrejske logoraše su od tog trenutka preuzimali Nemci. Bežanje iz logora bilo je onemogućeno.

U vagone su bez milosti ubacivani svi oni koji su određeni za taj transport, a među njima stari, bolesni, žene pred porođajem i deca. U kompozicijama je bilo vagona koji nisu imali ni najmanji otvor za vazduh ni za svetlo.

Iz transporta su izuzeti i pušteni iz logora jedino lekari i apotekari koje su Bugari odmah mobilisali za prisilni rad. Tako su pustili i mene, a puštene su i neke porodice koje su imale špansko državljanstvo jer je Španija bila nemački saveznik. Niko, doslovce niko, iz ova tri transporta makedonskih Jevreja upućenih u Treblinku nije se nikad vratio. Vraćeni su samo spiskovi koje su pedantni nacisti uredno vodili, upisujući sve logoraše sa tačnim podacima, ličnim i porodičnim. Trebalo je da ti spiskovi ostave utisak da se ljudi upućuju negde na rad.

Treblinka je, međutim, bila odredište za logor smrti.